

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: *Pics de Setúria i Serra Llarga*, per LLUÍS ESTASEN. — *El relleu del Montseny i les Guilleries*, per L. SOLÉ I SABARÍS. — *El ve-*

ritable sentit de l'alpinisme, traducció de G. - *L'estela ibèrica de Badalona*, per F. CARRERAS I CANDI. — *Bibliografia*.

PICS DE SETÚRIA I SERRA LLARGA

EL vespre de Nadal de l'any 1935, l'auto de servei ens deixa a l'andorrenca vila de la Massana amb els companys Oliveras, Vallès i un amic suís. Un considerable retard sobre l'horari previst ens priva de continuar a Pal, on haviem de fer nit.

Decidim quedar-nos aquí, on en lloc del rònc hostal que anys endarrera ens havia acollit, trobem ara un modern hotel. Amb les noves vies de comunicació, Andorra es transforma ràpidament.

La pluja, que des de la Seu ha estat molt intensa, segueix torrencialment tota la nit, i en llevar-nos al matí, veiem que ha fugit tota la neu dels baixos. Per a matar l'estona, ens proveïm de picots, pales i fustes i ajudem a netejar els esllavissaments caiguts a la carretera a fi de deixar pas a l'auto de servei.

A mig matí para de ploure i sembla que el temps vulgui millorar. Decidim, doncs, sortir una mica, a la bona de Déu, perquè no sabem amb certesa on farem nit.

Carregats amb els esquís i les motxilles, pugem a Escàs, caseriu situat uns deu minuts més amunt, i com que la neu ja és abundosa i seguida, ens posem les fustes als peus. A les 11 h. 20 m., comencem a lliscar i ens dirigim en direcció SO. a un torrent que travessem; tot seguit comença una forta pujada que es desenrotlla en curtes marra-des entre els pins. El camí no és gens perdedor, però en un desnivell d'uns dos-cents metres és molt dret; després, es suavitza.

Fàcilment arribem al cap del serrat, al lloc anomenat Vial del Bei; a la nostra esquerra apareix, a gran fondària, el riu Montaner. Mentre descensem i mengem alguna cosa, el temps segueix millorant i sorgeixen ja alguns cims. Després continuem carena amunt entre бага de pins, i més enllà, passem el camí pel vessant Septentrional.

A les 13 h. 30 m. arribem a un collet, a la carena principal, el

qual es desprèn del cap de Bosc de Pal (mapa Chevalier) i baixa vers llevant. A l'altre costat veiem, al fons de tot, el poble de Pal dominat per l'Alt de la Capa, de drets caients. Des d'aquí ens orientem perfectament i albirem a l'altre costat de la vall el coll de la Botella per on hem de passar després. El camí baixa molt suaument en direcció a ponent i anem revoltant l'ampla fondalada de Pal; és un trajecte llarg, en el qual algunes torrenteres ens fan perdre més temps.

Una pujada ens mena a la borda de Cardemeller, a 1.915 metres, la qual borda es troba a l'embranchement del camí procedent de Pal. L'Alt de la Capa, recobert d'abundosa neu, presenta un bell aspecte; una darrera estrebada ens situa al coll de la Botella, a 2.091 m., punt d'unió d'aquella muntanya i la Serra Llarga o Cap de Bosc de Pal.

Al coll es troba un pluviòmetre malmès a trets i, per tant, inservible. A l'altra banda s'estén l'ampla coma de Setúria; veiem al fons unes bordes on decidim fer nit, perquè ja és molt tard i cap de nosaltres no coneix la regió. Mentre esperem un company rerassagat passegem per la collada voltada de bosc.

L'Alt de la Capa està bellament il·luminat per les clarors de la tarda, mentre que del fons de la vall d'Os pugen opaques boires que s'arrapen en les serralades de Salòria i Setúria.

Són les quatre tocadés quan deixem el coll; ens inclinem vers la dreta i iniciem una baixada suau, perquè la neu està fortament glaçada i els esquís s'arrapen amb dificultat. En arribar al torrent, seguim el seu curs i deixem al nostre pas una petita barraca, fins a trobar les bordes situades en l'aiguabarreig dels tres riberals procedents del port de Cabús, Alt de la Capa i Serrat de l'Ovella.

A les bordes sols es troba obert un corral del tot inhabitable per mor de la brutícia, el vent i la neu, i contra la nostra voluntat ens veiem obligats a forçar una porta, i, una vegada a dins, trobem una llar on poder encendre foc per a escalfar-nos i cuinar algunes de les provisions; al costat hi ha el dipòsit d'herba, en la qual ens colguem per dormir, encara que durant la nit el fred ens molesta molt.

Horari: 10 m. Escàs. — 1 h. 30 m. bordes Cardemeller. — 1 h. 0'5 minuts Vial del Bei. — 30 m. coll de la Botella. — 30 m. collet. — 50 m. bordes Setúria.

Dia 27. — Al matí deixem ben arranjada la borda, i a les 9 hores sortim, els crampons calçats, els quals canviem pels esquís un tros més amunt; puguem en direcció NO.

El dia, que havia començat núvol, té tendència a millorar, i cada vegada són més els claps de blau que apareixen entre les boires; al davant tenim la depressió que forma el port de Cabús. L'Alt de la Capa, amb les boires que es destrien pels seus vessants, té l'aspecte d'una estampa japonesa.

Amb el suís ens separem dels altres companys, que es dirigeixen directament al port de Cabús, i nosaltres ens inclinem cap a l'esquerra

a trobar una bona coma, que remuntem. Als darrers pins fem un descans al mateix temps que alleugerim les provisions.

Estem ja ben enlairats dominant l'ampla comarcada de Setúria, la qual em fa recordar el poema *Canigó*, de Mn. Cinto:

*una esmeragda en forma de petxina
tota plena de perles i de flors;
és la vall delitosa de Setúria;*

però, ara el verd esmeragdi clapejat de virolades flors és canviat per una esplendorosa blancúria trencada per la suavitat de les blavoses ombres.

A les 11 h. emprenem novament el camí, pugem per bon terreny i guanyem un collet sobre del port de Cabús. Som ja a prop, seguim carena amunt per sobre de neu dura, i al punt de migdia arribem al cim de Setúria, a 2.523 m.

El dia és esplèndid i la vista molt interessant, a pesar d'estar dominats per un pic veí de 2.698 m. i el Salòria més enllà. Podem contemplar un sens fi de muntanyes andorranes i del Pallars, d'entre les quals es destaquen el Monteixo, Pica d'Estats, Sanfonts i el seu veí Comapedrosa. Al dessota s'estén, magnífica i prometedora de belles esquiables, la coma de Rabassa, les aigües de la qual van a parar al poble de Tor.

Estem en la divisòria d'aigües dels rius Segre i la Noguera Pallaresa, i també en la frontera d'Andorra i Catalunya. Existeix una veritable anomalia geogràfica en el marcat fronterer de la vall d'Os, l'explicació de la qual podríem trobar, tal vegada, en els drets de pastures dels pobles. Tota la coma de Setúria fins a sota mateix de les bordes, o sigui, la part alta de la ribera, pertany a Andorra; des d'aquí, seguint riu avall fins on es troba el poble d'Os prop de Vixessarri, és de Catalunya, i, després, torna a ésser terra andorrana.

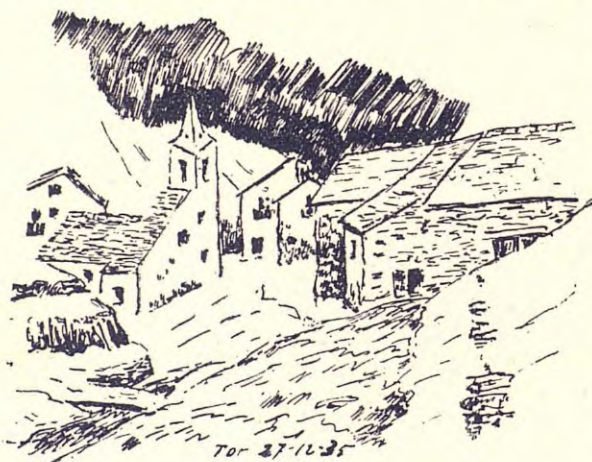
Voldríem continuar per la carena fins al cim que porta la cota 2.698 m., però observem que per a arribar-hi ens caldria passar un tros molt dret on, tal vegada, seria menester el piolet i la corda, que ara no tenim amb nosaltres.

Al cap d'una hora d'estar al cim, emprenem la baixada, i en menys de deu minuts, som a prop del collet que havíem trobat en pujar; ens posem els esquís i emprenem una esquuada pels vessants de ponent fins arribar al fons de la coma de Rabassa, i als primers pins ens quedem a dinar.

Aquesta extensa comarcada és excellent per als esquiadors; deu tenir una llargada d'uns 5 km. en terreny de pasturatges i forma un seguit d'ondulacions fins on comença el bosc. Té la figura d'un triangle orientat al N., el vèrtex del qual és el pic de Salòria, i tanquen el costat de llevant la Torre de Cabús i el pic de Salòria, i a ponent, l'esquerpa serralada de Burco, que s'enlaira als 2.700 m. Al fons de tot es veu una coma que fa accessible el Salòria per aquest indret.

Dinem escalfats per un sol esplendorós; després comencem una formidable esquiada per entre un bosc de pins espaiats, en el qual trenquen el pendent petites comes apropiades per a l'esquí. Es un trajecte deliciós, que ens fa salvar un gran desnivell fins a trobar una altra vegada la regió dels prats, ja més planera, en què la neu torna a ésser dura; seguim un camí, sempre per la vorera dreta, i a un quart de quatre arribem al petit poble de Tor. Aquí trobem els altres dos companys, i més tard arriben en Plans i en Codina, els quals han sortit de Pal al matí.

Tor està situat al peu del pic de Sanfonts i en l'aiguabarreig de les riberes de Rabassa, port Negre i Escorbes; és un dels més agrestes del Pirineu, reclòs per altes muntanyes i al peu d'una cinglera, on hi ha una antiga torre de defensa; amb prou feines si el riu deixa

Tor

l'espai necessari per a les cases i el camí de ferradura; en alguna d'elles la roca serveix de paret. Es compon d'una senzilla església i cinc o sis cases.

Difícilment trobaríem en tot Catalunya, i tal vegada en el Pirineu un poble més isolat que Tor. La seva sortida natural és la ribera d'una vall tan trençada i accidentada que el camí puja i baixa diverses vega-

des, desnivells de centenars de metres i voreja sempre la timba. Molta part de l'hivern es troba intransitable per la neu, i, segons ens diuen, més d'una vegada algun mul i la seva càrrega s'han estimat al fons del riu.

En el darrer projecte de carreteres de la Generalitat se'n projectava una que, sortint de la de Vall Ferrera, passava per Tor cap al port de Cabús i empalmava amb la d'Andorra pel coll de la Botella i Pal, on actualment hi ha carretera. Sols hem de desitjar que això sigui un fet.

Horari: 2 h. 20 m. pic de Setúria. — 30 m. vall de la Rabassa. — 1 h. 15 m. Tor.

Dia 28. — Ens llevem amb temps dolent. Les boires són molt baixes i deixen caure una menuda pluja. El nostre projecte de pujar

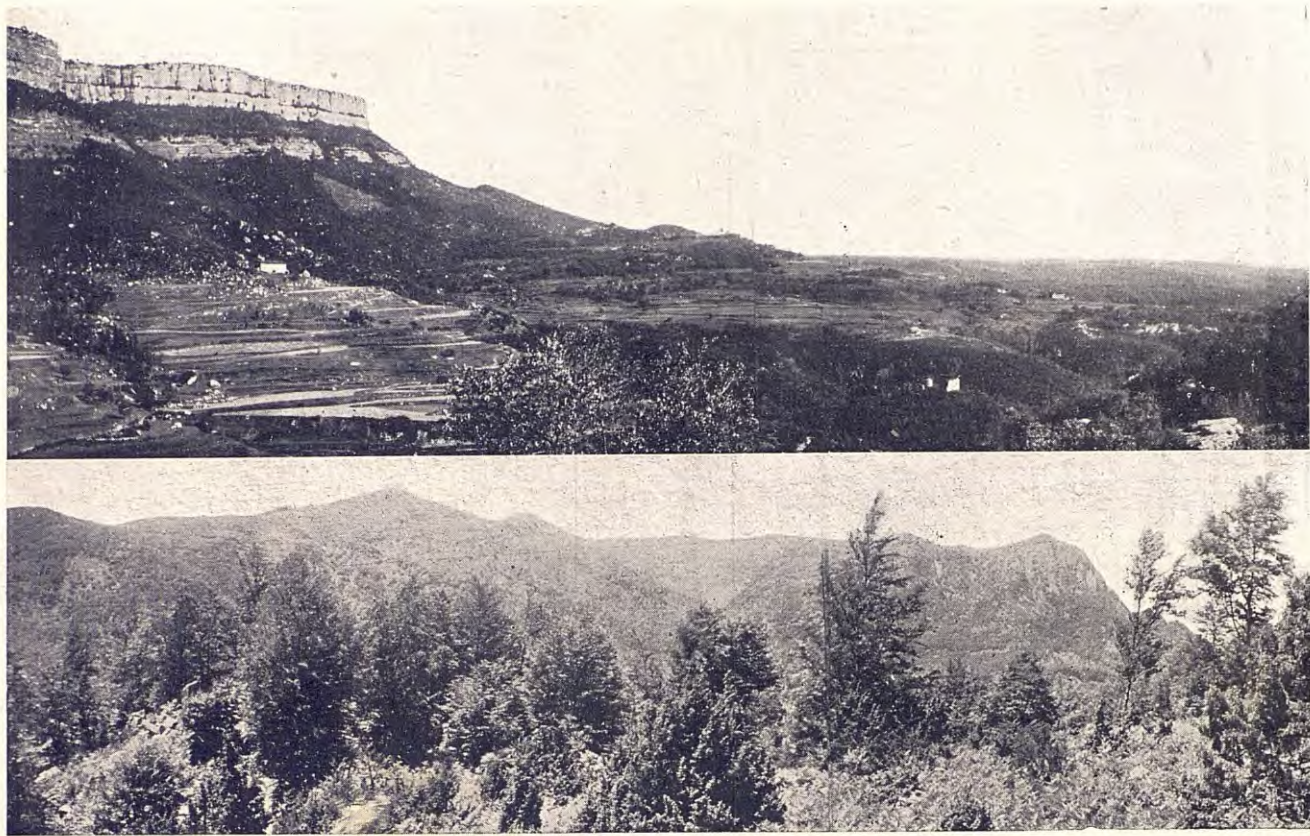

EL PIC DE SANFONS DES DE LA COMA DE LA RABASSA

Cls. L. Estasen

COMA DE LA RABASSA

Cls. L. Solé

A DALT: LES GUILLERIES PROP DE SANT JOAN DE FÀBREGUES. Cingles formats per calcàries eocèniques del Far, i al peu peneplana pre-eocènica de Sant Martí Sacalm que comença a ésser abarnancada per l'erosió. — A BAIX: EL MONTSENY DES DELS VESSANTS DE MOROU. La línia de carena del Turó de l'Home (1713 m.) i les Agudes (1707 m.) assenyala el front terminal de la peneplana pre-triàsica. A primer terme s'inicia el replà de 1100 m. de la vall de Santa Fe.

al Sanfonts s'ha esvaït. Deixem passar algunes hores amb l'esperança d'un temps millor, però tot és en va; a les 10 h. 20 m., tots plegats, excepte en Vallès, que segueix cap a Llavorsí, empenem la fugida per no exposar-nos a quedar tancats, car l'endemà hem d'ésser a Barcelona.

Seguidament ens posem els esquís, i seguim ribera esquerra amunt fins a trobar unes bordes, on passem el riu, i empenem de dret la pujada per entre uns prats o conreus; després, entrem en una baga de pins i, embolcallats en la boira, pugem en llargues marrades per bona neu; però, degut a la boira, sortim al port de l'Ovella en lloc del de Cabús, encara que és curta la distància de l'un a l'altre i no suposa una gran pèrdua de temps.

A la vall oposada, o sigui la de Setúria, la boira no és tan espessa; esmercem el temps just de treure les pells de foca, i baixem tot seguit per una ràpida diagonal cap a la dreta fins a sortir sota mateix del port de Cabús. Degut a la manca de relleu, les caigudes sovintegen, per la qual cosa seguim la mateixa direcció per trobar la coma que ens va servir ahir per a pujar al Setúria. Aquí els pins ens serveixen de guia i podem apreciar millor els desnivells, la qual cosa es tradueix en una millor estabilitat; continuem avall desfent el camí d'ahir i arribem sense contratemps a les bordes.

Fem consell per decidir el que hem de fer: el nostre primer intent era baixar a Os, però decidim fer nit en aquest lloc amb la llunyana esperança d'un temps millor que ens permeti alguna esqujada. A les nou està nevant fortament.

Escarmentats del fred de la nit anterior, ens quedem a dormir vora el foc sobre unes fustes, que, encara que molt dures, preferim a l'herba humida i freda.

Horari: 2 h. 25 m. port de l'Ovella. — 30 m. bordes de Setúria.

Dia 29. — Durant la nit hem sortit diverses vegades a inspeccionar el temps, que ha estat molt variable; hi ha hagut algunes estones de serena; quan ens llevem, es veuen brillar els estels entre alguns clars de les boires. Decidim retornar per la muntanya.

A les 6 h. 30 m. sortim amb crampons i travessem a les fosques el riu que ve de les serres de l'Ovella i, un quart d'hora després, el que procedeix de l'Alt de la Capa. Seguidament, ens posem els esquís i pugem dretament per entre el bosc fins a sortir al coll de la Botella; ara podem comprovar que és preferible l'itinerari que acabem de fer al de baixada del primer dia.

Va clarejant ràpidament; el temps té tendència a millorar. Marxem tot seguit perquè l'horari és molt just per a prendre l'autoòmnibus a Andorra. Pugem en direcció S. per entre magnífic bosc de pins, més embellits ara per la nevada caiguda durant la nit; la neu pols i l'esplèndid paisatge ens fan oblidar que estem pujant.

Més amunt, arribem a la carena; la vista és ja esplèndida, les ser-

ralades van apareixent, mentre que, del costat del Pallars, va venint el bon temps; sortosament, hem reeixit en prendre el nostre determini. Tota la serralada que va del Setúria al Salòria se'ns presenta esplèndida.

Ara ja som als plans i ràpidament fem camí fins arribar al cim septentrional, a 2.312 m.; seguim la mateixa direcció i, al cap d'un quart d'hora, som al punt culminant de la Serra Llarga o cap del Bosc de Pal, a 2.364 m. Són les 8 h. 45 m.

Restem embadalits, contemplant una regió desconeguda per a nosaltres. Tenim properes totes les serres d'Andorra i bona part del Pallars. A sota hi ha el coll de Montaner i; més avall, es veuen les teulades del poble d'Os; al costat oposat veiem el de Pal.

Al cap de mitja hora enfoquem els esquís vers el pendent i comencem una davallada formidable entre els pins nevats, i amb un pam de neu pols; és una meravella digna d'ésser filmada. Anem baixant i baixant amb una velocitat que sols permet la qualitat de la neu, salvant suaus desnivells pel llom de la carena de llevant.

Ja més avall, la neu esdevé més dolenta, i en arribar al collet a envistes de Pal, ens treiem els esquís perquè aquella esdevé un glaç i anem més de pressa a peu. A les 10 h. 30 m., després d'un descans al Vial del Bei, deixem a l'esquerra el camí a Escàs i seguim el de la dreta; baixem ràpidament a Sispony i arribem a les 11 h. 30 minuts a la carretera de la Massana. Uns 4 km. més de caminar i entrem a Andorra la Vella, on esperem l'autoòmnibus. Aquella mateixa nit som de tornada a Barcelona.

Horari: 40 m. coll de la Botella. — 1 h. 20 m. cim Serra Llarga. — 1 h. 05 m. Vial del Bei. — 50 m. carretera.

LLUÍS ESTASEN

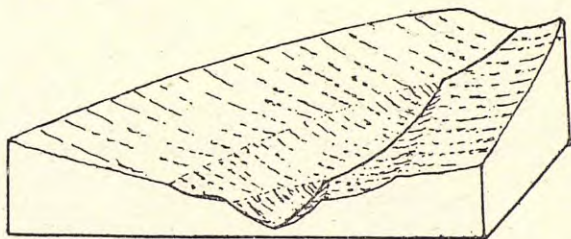
EL RELLEU DEL MONTSENY I LES GUILLERIES

La riera d'Arbúcies

Un canvi de nivell brusc i sobtat separa els cims enlairats del Montseny de les calmes que coronen les Guilleries; la riera d'Arbúcies assenyala aproximadament aquesta línia de contacte que l'instint popular reconeix prou bé com a divisòria d'ambdues entitats comarcals. De l'encinglerament de les Agudes a 1.704 m., l'únic penya-segat montsenyenc, es passa amb un desnivell sobtat de prop de 700 m. a la calma de Sant Hilari a poc més de mil metres d'altitud. Línia tectònica? Erosió diferencial? Heus ací un problema no fàcilment soluble.

Certament que els esquistos metamòrfics duríssims acaben amb el Montseny; certament que el desnivell sobtat ve a coincidir amb el contacte del granit desgastat fàcilment i les pissarres resistents; però tot amb tot no és possible rebutjar en absolut la possibilitat d'un accident tectònic que hagi coadjuvat eficaçment a l'erosió diferencial; les raons geològiques són massa concloents per a pensar a treure importància a aquesta línia de fractura. Representi cada factor el paper que es vulgui, el cert és que, en iniciar-se la riera d'Arbúcies, un desnivell important separava els peneplans pre-triàsics del Montseny dels pre-ecènics de les Guilleries.

Aquesta dislocació que l'erosió diferencial tendia a exagerar, orientà la incipient riera d'Arbúcies que a poc a poc endinsava el seu llit en el massís granític, ensems que dues facetes truncaven a benefici del

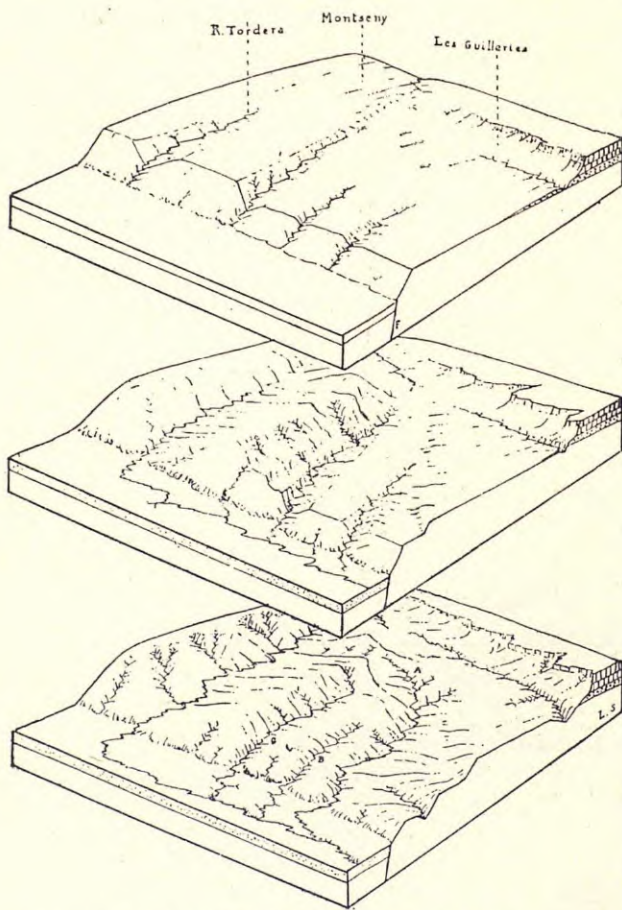

Esquema explicatiu de l'encaixament dels cicles d'erosió, segons Baulig

nou cicle erosiu les peneplanícies antigues: la del Montseny tallada en els durs esquistos metamòrfics avançava lentament, en tant que la de les Guilleries afavorida per la descomposició del granit eixamplava ràpidament per aquest costat la vall d'Arbúcies que des d'aquest moment naixia amb els vessants distintament desenvolupats, asimetria que amb el temps no ha fet més que accentuar-se. Els altiplans de Sant Hilari, veritables superfícies d'erosió, són les fites que jalonen aquests primers moments de la riera. El Coll de Sant Marçal, la vall de Santa Fe, el turó de Morou, en són les restes a l'altra riba.

Un nou cicle, probablement contemporani, de l'enfonsament lent i gradual de la fossa vallesenca, s'encaixava en la suara esmentada, superfície d'erosió propera als 1.000 m. i creava al seu torn, després d'un període d'estabilitat, nous planells que els cicles d'erosió següents s'encarregaren de fendir. Així la repetició del ritme, enlairament i estabilitat, determinava un progressiu encaixament de les noves valls en els planells originats per cicles anteriors i donava lloc al característic modelat en graderia propi dels relleus policíclics.

L'erosió ha estat tan intensa que sovint han desaparegut les restes de les superfícies d'erosió indicadores de les valls antigues; aleshores únicament els canvis de pendent dels vertents concordants amb els del thalweg o la constància d'alçàries en les carenes divisòries són els pocs

EVOLUCIÓ DE LA RIERA D'ARBÚCIES

I. La depressió del Vallès acaba tot just de produir-se (Miocèn) i un cingle de falla separa el massís paleozoic Montseny-Guilleries de la terciària que s'ha format al peu. La peneplana pre-eocènica de les Guilleries arriba al peu del Montseny, relleu residual, que serva encara la peneplanització pretriàsica. Als fons els cingles eocènics. El primer cicle d'erosió s'inicia

II. La depressió del Vallès ha estat ja terraplenada (Pontià). Diversos cicles d'erosió s'han encaixat en els valls que destrueixen lentament les antigues peneplanes. Les costes eocèniques retrocedeixen, a la vegada que s'enfonsa el curs de les rieres. La d'Arbúcies continua predominant i desplaçant-se cap a les Guilleries.

III. El modelat actual. (Quaternari). Les antigues peneplanes han estat reduïdes a les superfícies d'erosió testimonials del Pla de la Calma i dels cims de les Guilleries. Les valls han excavat noves superfícies arrasades, dues de les quals han estat guanyades en erosió ascendent per les rieres de Gualba i de Breda.

indicis que delaten la presència probable d'alguns cicles. Es aquest el cas de la major part de les valls angostes del Montseny i de les Guilleries. En canvi, hem vist com les circumstàncies que concorren en la formació de la riera d'Arbúcies han contribuït a donar-li una amplada inusitada que permet restituir magníficament els cicles antics. Efectivament, en més d'un lloc, al cim de turons i carenes, s'observen esplèndides superfícies d'erosió com la del pla de Fogueres (Falgueres) de més d'un quilòmetre de diàmetre. Al seu damunt el lehm granític abundant, que sovint assoleix gruixos insospitats, producte de l'erosió lenta en el fons d'una vall granítica madura, revela l'origen del replà.

Altres relleixos semblants s'observen en els vessants compresos

entre l'altiplà de Sant Hilari Sacalm i el replà de Santa Fe del Montseny. Cal només donar una ullada al mapa per a copsar com, si més no, la toponímia revela aquests trets morfològics amb noms que afiten els distints nivells d'erosió i constitueixen un indicatiu ben clar del contrast paisatgístic o de l'atractiu agrícola d'aquests relleixos muntanyencs recoberts d'un temptador mantell de terres saulonques. Heus ací uns quants d'aquests noms coincidents amb els nivells corresponents als cicles d'erosió.

Pla del Paray (1.318 m.),
Pla dels Ginebrons (1.150 m.).

Pla de la Creu (1.000 m.),
Pla de les Arenes (1.000 m.),
Corral de c. Pla (1.005 m.),
Coll Ses Planes (990 m.), Pla
de Malataup (1.054 m.), les
Planès del Cortés (975 m.).

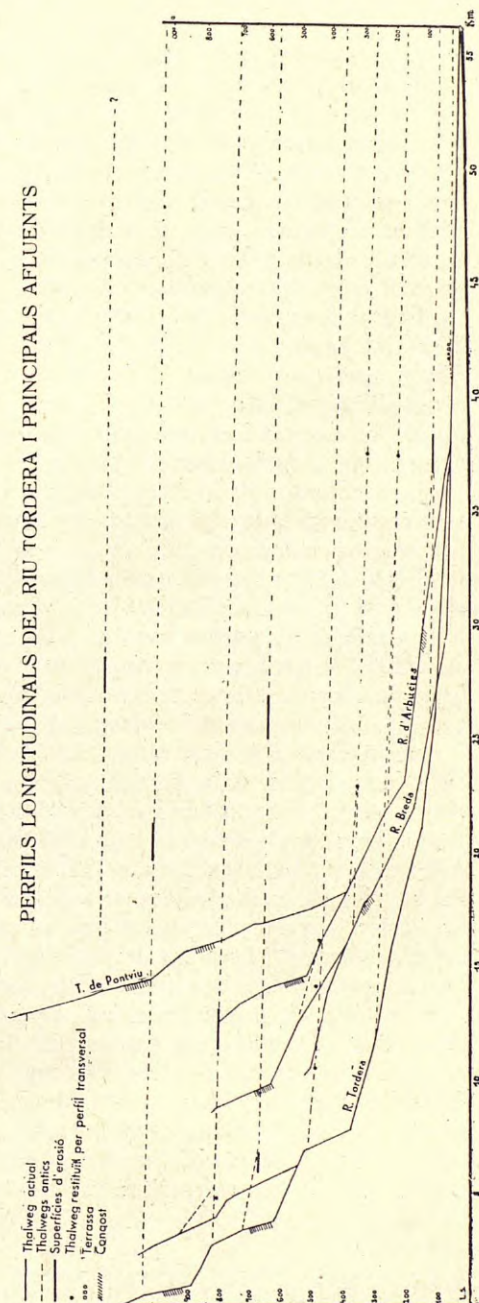
Plana del Coll (910 m.),
Pla de c. Bosc (900 m.), Pla
de la Batalla (900 m.), c. Nes-
plà (880 m.), c. Pla de Burres
(880 m.), Pla de Boeteres
(880 m.), c. Pla (880), c. Roca
d'en Pla (900 m.) c. Pla
de Pigat (830 m.), c. Pla de
Ferrer (820 m.).

Pla de l'Ufol (700 m.), c.
Planes de Massó (700 m.),

Pla de Fogueres (612 m.),
Pla de Xifré (601 m.), Pla
Major (593 m.), c. Pla (580
metres), La Plana (575 m.),
Pla de Saba (540 m.), c. Pla-
nell (500 m.), c. Planelles
(450 m.), c. Planelles (405
metres).

C. Plans (300 m.), c. Pla-
nelles (280 m.), c. Plana
(210 m.).

PERFIS LONGITUDINALS DEL RIU TORDERA I PRINCIPALS AFLUENTS

No és difícil restituir amb l'ajut del mapa 1:50.000 del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i millor encara amb les minutes dels termes municipals o el 1:20.000 de les Guillerries (1) els diferents cicles erosius que la verificació damunt del terreny comprova plenament.

D'aquests, els uns han fruit de la permanència suficient per a arribar a la fase senil que ens demostren les superfícies d'erosió testimonials; han estat els cicles més intensos, i els que sovint es retroben en altres regions europees; són els que corresponen a les grans fases d'estabilitat d'extenses àrees continentals. Els altres han arribat solament a la fase de maduresa i es reconeixen només pels canvis de pendent del thalweg i dels vessants.

Entre els cims de Sant Benet, Sant Miquel de les Fornigues, etc., límits indicatius de la peneplana pre-eocènica, i els antiplans de Sant Hilari Sacalm a 800 m. d'altitud, és difícil reconèixer veritables replans. Tot amb tot hi ha el replà que forma la vall penjada denominada pla de les Arenes i els relleixos més petits del pla de la Creu a 1.000 metres, que semblen coincidir força bé amb una sèrie de turons que freguen el miler de metres d'alçària i semblen dibuixar una faceta feblement inclinada cap al Sud que trenca entre als 900 i 1.000 m. la peneplana pre-eocènica.

Però el primer replà esplèndidament desenvolupat que es troba és el de 700 a 800 m., el qual forma la calma divisòria d'aigües de Sant Hilari. Els cicles següents no han fet més que encaixar-se en aquesta superfície, la qual han corroït intensament; però així i tot es conserva bé, sigui com a calmes testimonials, sigui formant relleixos, carenes, turons i colls a poca diferència d'altitud.

Al voltant dels 600 m. es retroben restes abundants d'un altre cicle força intens. A la riera d'Arbúcies es destaca a la riba dreta formant relleixos importants com el Pla Major, Pla de Saba, Pla de Fogueres, i els de Can Pla i Can Vidal, i a la riba esquerra origina la magnífica carena arrasada de Joanet, el Pla de Xifré, Puig Dui, etc. En les rieres encaixades que davallen del Montseny o dels cims de les Guillerries, aquest cicle, igual que l'anterior, es manifesta en el curs actual en forma de replans del thalweg. En els perfils longitudinals que hem dreçat, ressalts ben pronunciats destaquen aquest nivell.

Un altre cicle ben desenvolupat és el comprès entre 350-500 m. Al voltant d'Arbúcies els turons planejants que voregen la riera s'estacionen sistemàticament vers els 400 m. d'alçària. A Sant Feliu de Buixalleu i en les rieres i vessants de les Guillerries es nota també aquest nivell d'erosió. Cada nou cicle resulta, però, menys desenvolupat que els anteriors. Així el cicle següent, que és el de 250 m., és molt menys intens que els suara descrits; en els vessants meridionals de les Gui-

(1) Bona part d'aquesta documentació cartogràfica m'ha estat facilitada amablement pel Servei Cartogràfic de la Generalitat, al personal del qual és escaient de donar les gràcies des d'ací, i particularment al director, senyor Ferrer de Franganillo.

lleries forma un dels relleixos que s'escalonen entre la depressió de la Selva i els cims de Sant Miquel de les Formigues. A Massanes, a l'Esparra, a Sant Martí Sapresa i a Santa Coloma de Farners és fàcil de reconèixer aquest nivell.

Al voltant dels 150-200 m. hi ha la sèrie de turons arrasats que fan de divisòria entre el Vallès i la Selva (Puig Marí, Sant Jordi, etc.), que fan joc amb relleixos i canvis de pendent de la riera de Breda i vessants de la Selva, a Constantins, Brunyola, Santa Coloma, etc.

Un cicle intensament desenvolupat és el de 100 m. La gran depressió granítica de la Selva està a aquesta alçària. Fins quin punt la plana de la Selva és produïda per a aquest cicle, és certament una cosa a escatir, car podria pertànyer a un cicle anterior deformat; però esbrinar això ens portaria ara massa enllà. Malgrat tot, la constància d'un canvi de pendent en tots els rius de la conca de la Tordera en aquesta alçària fa pensar en un prolongat cicle de força intensitat. Finalment, un cicle de 50-70 m. s'encaixa en la planície selvatana i es reconeix encara en els perfils longitudinals de les rieres que el travessen.

Edat dels cicles d'erosió.—Resta a escatir la cronologia de les superfícies d'erosió compreses entre la peneplana pre-eocènica de les Guilleries i els nivells d'erosió quaternaris. Les dades sobre les quals pot recolzar la datació d'aquests cicles són escasses i en algun cas manquen completament, car l'únic indici possible és establir les relacions d'aquests nivells d'erosió i els dipòsits terciaris del Vallès, els quals a causa de l'enfonsament progressiu de la sudita fossa han trencat les relacions que primerament poguessin tenir amb aquells. Cal, però, tenir en compte les poques dades que subministra la geologia.

Es indubtable que el moment d'iniciar-se l'atac de la peneplana eocènica coincideix amb l'enfonsament del Vallès, en virtut del qual s'origina una xarxa hidrogràfica jove que té per nivell de base la dovella enfonsada al peu del massís hercinià. Els sediments més antics que hi ha en aquesta depressió assenyalen que aquest fet s'escaigué en començar el Miocèn (Aquitanià); els dipòsits lacustres finíssims de Campins demostren tanmateix que el cingle de falla del Montseny era aleshores de poca importància. Altrament, les dislocacions soferes per aquests dipòsits assenyalen que l'enfonsament ha prosseguit després de la seva sedimentació. Però el rebliment total de la depressió té lloc principalment al final del Miocèn (Pontià). Es, doncs, dins d'aquest període que cal situar els nivells superiors d'erosió.

La naturalesa petrogràfica dels sediments permet afirmar més encara. A alguns indrets del Vallès (Rubí, etc.), davall dels sediments neogènics marins que terraplenen el Penedès, es troba un gruix considerable d'argiles rogenques amb vetes de guix. La finor d'aquests materials denota un pendent molt feble, és a dir, un relleu madur, dels massissos propers al moment de dipositar-se, i el color indica, ultra un clima càlid, el seu origen continental. Són característiques sem-

blants a les dels dipòsits de la base de l'Eocèn o del Trias que han fossilitzat les respectives peneplanes eogènica i herciniana. Es clar que això planteja un altre problema d'envergadura: el del sincronisme en l'enfonsament de la fossa que va de Tarragona a Girona; caldria investigar per què manquen els sediments antics al Gironès i la Selva, no ja els marins, sinó àdhuc els continentals i per què damunt el granit dels fons de la depressió no es troba aquí més que un feble mantell saulonenc producte de la descomposició "in situ" del granit. La limitació d'aquest article no permet penetrar gaire en aquest aspecte del problema plantejat, però és indispensable afirmar que no és possible admetre l'esmentat sincronisme. L'enfonsament de la depressió iniciada al Camp de Tarragona en finir l'Oligocèn es propagaria amb una certa lentitud vers el Nord i res no permet suposar que arribés a la Selva abans del Pliocèn, si més no amb el desplaçament vertical que avui assoleix. En síntesi, els nivells superiors d'erosió són tot el més *pre-miocènics*.

Un nou element de judici permet limitar inferiorment els cicles erosius d'aquesta edat. Els sediments pontians del Vallès, compostos d'arcoses i conglomerats poligènics feblement empastat per un ciment gresenc, són de consistència suau i uniforme; rarament sobresurt en el relleu una filada rocosa resistent. Es més, la inclinació Nord-Sud de la superfície topogràfica d'aquests dipòsits, que forma un planell que va de 400 a 200 m. d'alçària, no coincideix poc ni molt amb el buçament dels estrats; al contrari, aquests en més d'un lloc es troben redreçats o fortament inclinats vers el SW. Això indica ben clarament que els cicles IV i V han contribuït al modelat de la plana; en altres paraules, que solament *els cicles I al III són miocènics* i per tant cal situar en el pliocèn i quaternari els cicles següents IV al VIII, els primers dels quals han obrat ja damunt dels sediments del miocèn superior.

Una altra circumstància permet encara datar aquests darrers. Damunt la superfície d'erosió de la Selva hi ha dipòsits fossilífers pliocènics, la qual cosa indica que tots els nivells superiors a la Selva, és a dir, *del IV al VII són pre-pliocènics, i quaternaris els inferiors al nivell de 100 m. de la Selva*. En efecte, el darrer nivell aquí estudiat, el de 50-70 m., porta a l'Empalme la corresponent terrassa quaternària.

En resum, la distribució dels cicles observats és com segueix.

A. Peneplana pre-triàsica.

B. Peneplana pre-eocènica.

Ambdues peneplanes es troben molt difoses a tot Europa (muntanyes de Prades, Pirineus, Vosgos, Selva Negra, Massís Central francès, etc.).

I. Cicle de 900-1.000 m.

II. Cicle de 700-800 m.

III. Cicle de 600 m.

Aquests tres cicles són oligo-miocènics. L'un d'ells, probablement el més desenvolupat pre-aquitània; els altres poden correspondre a una de les fases pre-burdigalina, pre-sarmatiana o pre-vindoboniana i àdhuc pre-pontiana que diferents investigadors han trobat en llurs recerques, com Cholley en l'extrem del Jura (1), Nordon en els Cárpat (2), i Birot a Sigüenza i vessant Nord del Guadarrama (3) i Sermet a les Alpujarras (4).

Les discordances observades entre l'aquitània, miocèn i pontià al Vallès i Penedès permet autoritzar aquesta suposició.

IV. Cicle de 350-500 m.

V. Cicle de 250 m.

VI. Cicle de 150-250 m.

VII. Cicle de 100 m.

Aquests quatre cicles són pre-pliocènics. Cal remarcar que únicament el IV i el VII són de veritable valor morfològic. En altres indrets s'han reconegut cicles en el Dacià i Llevantí.

VIII. Cicle de 50-70 m., indubtablement quaternari.

Evolució de la xarxa hidrogràfica.—Aquesta breu síntesi paleomorfològica permet desxifrar bastant bé l'evolució de la xarxa hidrogràfica. Dues forces distintament arrumbades han sol·licitat les aigües dels vessants del Montseny. D'una banda la riera d'Arbúcies, ben emplaçada geològicament per a esdevenir l'eix principal del drenatge, ha obrat sempre a manera de suctor de les valls veïnes, que més d'un cop li han retut vassallatge a través d'un colze de captura. D'altra banda el progressiu enfonsament del Vallès ha originat una xarxa hidrogràfica jove formada per torrenteres ràpides que davallen dels cims del Montseny, els quals han corroït intensament la faceta de falla del massís hercinià. Un exponent d'aquesta orientació i activitat denudadora creada per la falla vallesenca el tenim en els cursos impetuosos i valls engorjades de la riera de Gualba, Picamena, etc. Una lluita forta s'estableix aleshores entre les rieres vallesenques orientades de N. a S., normals per tant a l'eix de la cadena Montseny-Guilleries, i les petites valls tributàries de la riera d'Arbúcies, orientades paral·lelament a la serralada, les quals, obligades a seguir el ritme desgastador accelerat de la cabdalosa riera mare que contínuament enfondeix el seu nivell de base, amenacen de capturar a través dels colls de capçalera les valls veïnes.

(1) Recherches sur les surfaces d'aplanissement tertiaires dans le Jura meridional et dans le Bourbonnais et le Charolais. Compte rendu Congr. Geograph. 1933.

(2) Resultats sommaires et provisoires d'une étude morphologique des Carpates orientales roumaines. Compte-rendu Congr. Geograph. 1933.

(3) Le relief de la Sierra d'Alto Rey et sa bordure orientale. Bull. Associat. Geogr. Franc. 1933.

(4) Le relief de la Sierra Contraviesa (Alpujarras) et l'absence de nappes de Charriage. Bol. Soc. Esp. Hist. Nat. 1934.

Un exemple frapant d'aquesta indecisió de les aigües el trobem a Santa Fe del Montseny, al naixement de la riera de Gualba. El curs superior de la riera arrenca del turó de l'Home a 1.700 m. i porta una orientació que l'encamina dretament a la fondalada d'Arbúcies, com s'hi encaminen també les aigües que s'escorren pels vessants de les Agudes. Però en arribar al Pla de l'Espinal a 1.220 m. un con de dejecció ha estat suficient per a desviar el curs de la riera, la qual, descrivint un angle pronunciat, abandona la direcció Sud-Nord primitiva i s'encamina cap a Santa Fe del Montseny. Aquest tros de riera, prou feines va encaixat en la superfície d'erosió de 1.100 m. que s'estén pels faldars del Montseny fins a Santa Fe, i forma un petit relleix al peu dels cims més enlairats. La pre-existència d'aquest replà, sense necessitat de recórrer a una captura, explica que uns dipòsits detrítics de tan poca importància hagin pogut desviar la riera i l'hagin obligada a seguir la vella planície fins a Santa Fe, on l'erosió remuntant de la riera de Gualba, fortament engorjada rossega ja l'esmentat planell d'erosió. Així, doncs, les aigües que des del turó de l'Home a Santa Fe vertien primerament a la vall d'Arbúcies, han estat capturades o desviades cap al Vallès.

El naixement de la riera de Gualba. La línia de punts indica el curs primitiu desviat per un con de dejecció.

Però una nova lluita s'inicia ja un xic més avall. A Santa Fe mateix les aigües es troben atretes per dues forces distintament orientades, però gairebé d'igual potència. D'una banda el fort pendent de la riera de Gualba que té el nivell de base a 100 m. d'altitud i que ve drenant les aigües montsenyiques d'ençà de la captura efectuada al Pla de l'Espinal; d'altra banda els afluents de la riera de Breda, que desguassa a la Tordera a una alçària no gaire menor, han desplaçat ja llurs capçaleres fins al planell de Santa Fe, en el qual àdhuc han estat necessàries petites obres de fàbrica a cal Trompo per a detenir l'erosió. Aquest atac de flanc de la vall de Breda contra el planell de Santa Fe sembla difícil que reixi, donada la petita diferència en el nivell de base, si no és de l'aturada que la resclosa del llac pot produir en el camí ascendent de la riera de Gualba.

La riera de Breda presenta en els seus indicis el mateix origen que la de Gualba; és a dir, es desenvolupa a expenses d'un dels relleixos que abancalen els faldars del Montseny, en el qual s'ha instal·lat; o més exactament, si es vol, un dels torrents de pendent ràpid que es formen en el cingle-falla del Vallès guanya per erosió ascendent el replà de 700-800 metres i s'hi endinsa i captura les aigües del replà que abans vertien a la riera d'Arbúcies. Això ens ve a indicar un cop més que el curs d'aquesta riera és molt anterior a tots els que després s'han format en l'escarpat del front meridional del Montseny a me-

sura que s'accentuava l'enfonsament del Vallès. A les capçaleres de la riera de Breda es retroba naturalment el fenomen que donà origen a aquesta riera i que hem vist ben conservat a Santa Fe; és a dir, la indecisió d'aquestes superfícies d'arrasament, aquí es tracta de la de 600 m., esdevingudes partió d'aigües, a orientar el drenatge directament al Vallès o a retornar als domenys primitius de la riera d'Arbúcies, car la diferència de nivell entre els tributaris d'aquest curs o els que fan cap a la Tordera és solament d'una vint-i-cinquena de metres.

Resum.—Així es pot imaginar esquemàticament la vall d'Arbúcies com una graderia immensa que va dels cims del Montseny i altiplans de Sant Hilari als fondals de la riera d'Arbúcies. Es a dir, la vall es recolza per un costat en els darrers esperons esquistosos de la peneplana pre-triàsica del Montseny, i per altra, en la carena terminal de la peneplana pre-eocènica de les Guilleries.

Cada relleix d'aquesta graderia és una superfície d'erosió i en alguns dels replans més desenvolupats s'ha encaixat una riera. A causa de la profunditat del pròxim nivell de base valletà aquestes rieres han enfondit ràpidament el seu curs, estenent llur conca hidrogràfica a expenses dels antics replans d'erosió, els quals s'han vist reduïts a petits relleixos testimonials i àdhuc al fil de les carenes, la constància d'altitud de les quals (*gipfelflur*) assenyala clarament llur origen. És aquest un fet que es retroba sovint en els nostres massissos granítics com a les Guilleries i Maresme, allí on l'erosió ha progressat fàcilment a causa de l'activa descomposició química del granit. Si el roquissier és resistent, esquistós o granulític, per exemple, aquesta progressió lateral és més lenta, les valls són estretes i encaixades, i aleshores en les carenes divisòries resten ben conservats fragments de les antigues superfícies d'erosió.

De totes maneres, al Montseny, tot i que la denudació ha corroït activament els replans d'erosió, resten encara alguns planells que en línies generals delaten les velles superfícies d'arrasament i permeten reconstruir la graderia que l'erosió i l'aixecament del massís, alternants, han anat modelant. Si en dubtéssim, caldria només donar un cop d'ull al mapa per a convèncer-nos. Pels faldars del Montseny i de les Guilleries masades i quintars s'escalonen en aquestes lleixes saulonques de bon rendiment; caserius i llogarrets cerquen àvidament els amples replans de les valls; fargues, molins i serradores s'emplacen en el rompent de gorges remorejants; camins i corriols aprofiten els colls suaument entallats en els planells; l'home, un cop més, ha obeït la veu imperiosa del relleu que gallardament senyoreja en el quadre geogràfic.

EL VERITABLE SENTIT DE L'ALPINISME

HEM DE FER ESPORT PER ESPORT? (*)

L'*esport per l'esport* és ben bé una mica la tendència actual. Per persuadir-se'n només cal llegir les pàgines que cada setmana, i millor quotidianament, es consagren a la crònica esportiva.

S'hi constata que la major part dels que es dediquen als esports no ho fan per esplai ni per desenrotllar llur cos d'una manera harmònica, ni sobretot vers un fi ideal. Gairebé únicament és practicat sigui per tal d'avançar els concurrents, sigui per arribar a una sèrie de classificació superior, sigui per obtenir aquest o altre premi, i fins i tot sovint simplement per guanyar premis en metàl·lic ben apreciats.

Aquesta concepció tan deformada de l'esport tal com el veien els grecs, aquells esportius per excel·lència, sembla que també es vulgui infiltrar dins l'Alpinisme.

Certs alpinistes ja reben ensenyes distintives per a ascensions més difícils. Es demana si no hi hauria lloc a seriar les ascensions en diferents categories, segons les dificultats que ofereixen, i així s'obtidrien alpinistes de 1.ª, 2.ª i 3.ª categoria.

Finalment han estat establerts premis especials pel Comitè Internacional dels Jocs Olímpics per a recompensar les gestes sobresortints de l'Alpinisme.

En diferents ocasions, i sobretot quan ha estat consultat amb motiu de concedir el premi especial fundat pel Comitè Internacional dels Jocs Olímpics per a recompensar el millor fet d'Alpinisme en els quatre anys de l'Olimpíada, el Comitè Central del Club Alpí Suís ha hagut de fixar el seu criteri a l'entorn d'aquesta concepció de l'Alpinisme.

Sempre ha estimat, i és encara la seva convicció actual, que l'atribució de recompenses o de signes distintius per a les gestes de l'Alpinisme, la introducció de l'esperit de concurs i de *rècords* en Alpinisme, són de mena a fer perdre a aquest esport meravel·lós tot el caire d'idealisme i de desinterès, per les quals coses està tan per damunt de tots els altres esports. Una concepció semblant, igualment és de naturalesa per a crear i per a afavorir tota mena d'imprudències en matèria d'ascensions.

En efecte, és evident que el dia en què l'alpinista assoleixi un cim no per obtenir un esplai merescut, no pel plaer de sentir-se més enlaire,

(*) La Unió Internacional d'Associacions d'Alpinisme ens ha tramès, amb el prec de divulgar-la, aquesta declaració del Club Alpí Suís. Ho fem amb tot el gust i ben identificats als punts doctrinals tan ben sentats per la veterana i prestigiosa Entitat. Fem vots per tal que el criteri ací sustentat orienti l'alpinisme de l'esdevenidor.

més a prop de les idees elevades i desinteressades; no per obtenir la satisfacció de la dificultat vençuda; no per admirar les belleses de les regions alpestres, sinó per abatre un *rècord*, per obtenir un trofeu, per suplantar els competidors, per poder vanagloriar-se d'haver fet més que un altre, és evident que des d'aquell jorn l'ascensió no tindrà mai més res d'ideal, de desinteressat, de bell.

L'Assemblea general del C. A. S., celebrada a Sion, el novembre del 1936, ha comprès bé el perill, puix que va votar una resolució encarregant al C. C. d'aixecar-se contra l'atribució d'aquestes recompenses i la difusió per la premsa d'aquesta mena de concursos, susceptibles de comprometre tot el que hi ha de bell dins l'Alpinisme.

El Comitè executiu de l'organisme internacional d'Associacions d'Alpinisme s'ha pronunciat igualment en aquest sentit.

Correspon ara a tots els alpinistes, del país i del Club que siguin, comprendre el perill d'aquestes infiltracions dins l'Alpinisme d'un esperit de "concurs", de "rècords", d'"interès" i d'oposar-se a aquestes intrusions a fi que el nostre alpinisme resti sempre "l'esport dels esports".

EL COMITÈ CENTRAL del "Club Alpi Suís"

Traducció de G.

L'ESTELA IBÈRICA DE BADALONA

EL CULTE AL SOL ENTRE ELS ÍBERS

A Badalona, l'any 1933, fou trobada una magnífica estela del segle I a. de J. C.; es tracta d'una altra prova de la religió heliolàtrica ibèrica que fou la dominant entre els pobles que prengueren el nom del gran riu que banya la Península pel nord-est.

L'IBERISME EN ELS NOMS FLUVIALS *L'Ebre*, vella paraula de procedència ariana, té reconegut en el seu nom arxi-milenar un significat de riu o de corrent d'aigua. Es un toponímic, al qual cap mà barroera no ha arribat a alterar la seva puritat originària. Semblantment, fora de la terra, tal paraula tampoc no s'ha tergiversat essencialment. En la llengua navarresa o en la castellana li diuen *Ebro*. I en les alteroses muntanyes de Cantàbria conserva la forma *Ibre* en el nom de la localitat de "Font-Ibre". Un nom igual al del nostre riu, resulta el "Iber", de l'Àsia Occidental.

Existeix una identitat entre "Iber" o "Ebre" i "Tíber" o "Tevere". Pronunciant pausadament "Ebre", esdevindrà "Ebere" i afegida la inicial "t" resultarà l'italià "Tevere". La inicial "t", que solen portar certs toponímics de rius, és una partícula ibèrica, tal vegada "ad",

a la qual un corrent filològic romanitzador ha suposat traducció llatina de "apud". Quan per a nosaltres és a la inversa: el gramàtic romà que ha implantat aquest "apud", és perquè ha trobat en el llenguatge popular un "ad".

La partícula "ad", anteposada a les paraules "iber" i "ure" (aigua), si a Itàlia produïren "Tiber" o "Tebere", a Espanya donen també "Turia" i "Douro", això és, a València, "ad-Uria", i a Castella, "ad-Ouro", al darrer el castellà, modernament l'ha transformat en "Due-ro". De la mateixa manera a França un altre riu consemblant és el "ad-Ure", avui en francès "Adour".

El "ad", en combinar amb "iber" o amb "ure", indicaria alguna cosa, que no sabem, en la vella civilització ibèrica.

Ja és més en consonància amb l'estructura del català, llenguatge que certament s'ha conservat amb notòria integritat a través dels segles, trobar la paraula "ure" ajuntada amb l'article "ça" o "la", que és el mateix, i encara amb la partícula "na". Així són, sense cercar massa, els toponímics "Ça-uria" o Súrria, localitat que es troba junt al riu Cardener; com "La-oria" o Lòria ho està al costat del riu "Balira", a Andorra, i com "Na-uria" o Núria, prop del riu del seu nom als repeus de l'alterós Puigmal.

Encara volem afegir que, dintre les múltiples toponímiques de la paraula "ure", que tant es prodiga en la Península, hi ha les de "aura", "auriol", "aureix" i "aro", les tres primeres de les quals, obeint a una llei fonètica, reconeguda, han transformat les inicials "au" en "o". Exemples: "Ridaura" a Olot; "Valldaura" i "Valldoreix", colindants al Pla de Barcelona; "Puigauriol" a Vilatorrada (Vic); "Auriola", avui Oriola (Orihuela, en lexicografia castellana), terra plana junt al riu Segura; la vall de "Aro" (Girona); "Guad-i-aro", redundància de "riu-d'-aro", ben conegut pel seu famós "tajo de Ronda", etc. En aquest riu se li veu un nom parió a Catalunya, en la "Aiguadora", afluent del Cardener.

Quan ha interessat deixar ben clar el concepte de l'iberisme, ha sortit una nova tendència, no tan errada com la de creure celta tot el de la Península i la seva civilització, a la qual ha pretengut donar-li el nom de "hispanica". En bona lògica històrica, és Espanya (en llatí "Hispania") el nom posat a Ibèria pels romans, i no podem acceptar l'un i l'altre com a sinònims, però sí com a continuadors.

Els visigots, en dividir Espanya en províncies, seguint la tradició romana, denominaren *Ibèria* una part del N.E., o sigui les costes on el riu Ebre llança les seves aigües a la mar.

LA IMATGE- RIA IBÈRICA

Ens plau evocar records d'iberisme davant l'aparició de l'estela ibèrica a Badalona, superb exemplar que sembla acabat de fer, car no ha sofert la menor injúria dels temps, malgrat els seus dos mil anys d'existència.

Les esteles, són simbolismes funeraris dels ibers, que corresponen

a la segona època d'aquella civilització, període comprès entre els segles II al I abans de J. C. Els anteriors monuments amb què designaven les sepultures de personatges, cabdills, sacerdots, etc., eren figures d'animals simbòlics o sagrats, o tal vegada representacions patronímiques del difunt o de la tribu a la qual pertanyia.

Aquestes esdevenen rares a la nostra regió, si bé s'han prodigat més en altres terres, com els renomats "toros de Guisando", la "bicha de Bazalote", etc. Dintre el territori català coneixem l'exemplar del xai o corder recollit prop del vell camí de la falda del Montsià, que pogué ésser la via pública del Delta de l'Ebre anant vers Alcanar. Aquest simbolisme d'un be sepulcral, també creiem que es trobava en una altra via ibèrica de Madrid a Toledo, on existeix la toponímica "Naval-carnero", que traduirem per "plana del corder". La data d'aquests animals sepulcral és la del segle IV al III abans de J. C.

LES EXCAVACIONS Les excavacions arqueològiques de Badalona, han posat una vegada de manifest les tres èpoques de la nostra història urbana. La de la civilització ibero-cartaginesa, quan es trobaven els poblats enfortits dalt els turons de les Maleses, d'En Boscà, d'En Folch o del "Puig-Castellar". A mig segle I, abans de J. C., quan es féu deixar als ibers llurs altures encastellades, aixecaren nous albergs en terres planes poc defensables, dels quals és un bon exemple les restes de poblats descobertes el 1934, en part al "Clos de la Torre". Aparegueren els carrers a la fondària d'uns quatre o cinc metres, si fa o no fa, com a la ciutat romana de la vella Barcelona. Població romana imperial badalonina, que, com totes les de la nostra terra hispana, fou enderrocada pels francs a mitjans del segle III.

En renèixer Badalona de les seves ruïnes, igualment com Barcelona, el caseriu medieval s'aixecà damunt d'una bona part de la població romana. Com diu Mossèn Gaietà Soler, damunt d'aquesta s'erigí la nova urbs. Però sorgí solament d'una part de la Badalona que destruïren els francs.

TOPONOMÀSTICA IBÈRICA Anem ara a una aclaració que creiem necessària. Dir-li *Betulo* a Badalona, com dir-li *Barkino* a Barcelona, com dir-li *Cerritania* a Sardanya (o "Cerdanya" com avui s'escriu), o dir-li *Segobriga* a Segòvia, és donar a totes aquestes localitats un nom que en la civilització ibèrica no consta que hagin tingut mai. Llur més vell toponimic és el que encara els donem avui. Els romans, en adaptar-los a les regles gramaticals de llur llenguatge literari, han produït lamentables pertorbacions.

Badalona, Barcelona, Cerdanya i Segòvia, mai no han variat: s'han pronunciat així pel nostre poble d'una manera immutable dels del temps de la civilització ibèrica. *Betulo*, *Barkino*, *Cerritania* i *Segobriga*, són formes literàries alterades dels noms genuïns.

LES VIES PRE- ROMANES Comprovades a Badalona les tres successives poblacions que assenyalava la història per a tota Espanya i que aquí ha mostrat amb evidència l'arqueologia, pasarem a cenyir-nos més al tema d'aquest article. Qui vulgui d'aquí endavant escriure un bon capítol de la història ibèrica de Badalona, haurà de posar a contribució les aportacions augmentades pels treballs d'exploració de la "Agrupació Excursionista de Badalona". L'estudi del traçat de la via ibèrica i la seva exploració facilitarà noves descobertes.

Considerem, en línies generals, aquesta antiga via, la que erradament era tinguda per obra romana. La seva construcció és anterior; són els cartaginesos els qui introduïren les carreteres empedrades a Ibèria. Ho mostra el fet que Aníbal, en passar per terra a combatre els romans, no hauria pogut construir vies per les Gàlies i els Alps, sense abans haver-les fetes a Ibèria, sobretot a les costes orientals de la Península. Tito Livi escrivia que la telegrafia òptica estava avançada entre els íbers, i esmenta les *specula Hannibalis* (espills d'Aníbal), com anomenava les torres de senyals dels cims de les muntanyes.

Per anar de Badalona a Barcelona a trobar la via general del Vallès calia sortejar els aiguamoixos del Besòs, desviar-se vers la Murtra, la Pallaresa, Gramanet i d'allí baixar a Palomar, tot travessant el Besòs.

Coneixedor Mossèn Soler de la topografia badalonina, anava ben dirigit en la seva història en dir que, donada l'estretor que en segles passats existia entre la mar i la muntanya, la via seguí la direcció del "que avui (any 1890) en diem de la Mina (barri de Llefia) pel peu de Can Paxau entrant al poble pels carrers del Rector i Barcelona". Al peu de la masia de Can Paxau, és on s'ha trobat el monument funerari que ens ocupa, puix els íbers posaren llurs sepultures a les vores dels camins. També Mossèn Soler constata la aparició de monedes ibèriques a Llefia.

LES ESTELES IBÈRIQUES Les esteles sempre han escassejat, i llur aparició s'ha reconegut com a cosa extraordinària.

En aquestes pedres funeràries, en llur evolució del segle II al I abans de J. C., es veu el simbolisme del difunt, gravat en la pedra en certa manera. Entre els simbolismes religiosos, unes vegades amb el nombre de puntes de dard o de llança, hi assenyalaven els guerrers que havia mort en combat. Si l'enterrament era d'un sacerdot o sacerdotessa, les llances desapareixien, i es veien els simbolismes (rodes, esvàstiques, mitges llunes, etc.), o bé l'hàbit sacerdotal determinat pel triple collaret solar (1), com el que porten les imatges del sol aparegudes al "cerro de los Santos" o la d'Elig (Elx), mal anomenada la "Dama" d'Elx.

Dins la nostra centúria s'han descobert en terres catalanes esteles

(1) Carles Sarthou i Carreres, "Nuevos descubrimientos prehistóricos en Castellón (Játiva, 1935)", article publicat al "A. B. C.", de Madrid, el 8 de gener del 1936.

RIERA MAJOR A VILADRAU. La riera passa encaixada a una vintena de metres per davall de la vall madura del centre de la fotografia.

CIS. L. SOLÉ

EL PLA DE FOGUERES (ARBÚCIES). Superfície d'erosió en el granit a 600 m. d'altitud. Al fons la depressió del Vallès i la silueta rectilínea del Montnegre.

ARBÚCIES. Aspecte madur del relleu corresponent al cicle de 300 m. d'altitud.

Cls. L. Solé

HOSTALRIC. Al fons el turons granítics divisoris del Vallès amb les Guilleries que assenyalen els cicles d'erosió de les darreries del terciari; al centre el miocèn que replena la depressió.

ibèriques ben interessants. A Calaceit, el 1907, en Joan Cabré i Aguiló trobà la que donà a conèixer al "Butlletí de la A. de B. Ll. de Barcelona"; el farmacèutic vigatà Joaquim Vilaplana, el 2 de juliol del 1929, trobà una altra estela ibèrica a la masia la Roca, de Sant Hipòlit de Voltregà, tan repicada que només se'n conservava la llegenda indesxifrable; d'aquesta aparició en donà compte l'Acadèmia de la Història, de Madrid, al seu "Boletín" (1).

També a la regió ausetana, el 1915, el senyor Galobart, propietari del mas Riambau, recollí fragments d'una altra estela, que donà a conèixer l'arquitecte senyor Josep Danés en el seu treball "Antiguitats de Tona" (2). Al Baix Ebre, i en terres del mas de les Magdalenes, del terme de Cretes, fou trobada una part d'estela amb quatre puntes de llança, la qual ha figurat a la col·lecció Camps de l'esmentada localitat (3).

No és possible oblidar un altre exemplar del major interès ibèric trobat a Burriana, del qual donà la primacia el diari "A. B. C.", de Madrid (4), la gran importància del qual està en reproduir en breus indicacions escultòriques la vestidura d'un sacerdot o sacerdotessa del culte heliolàtric, molt ben caracteritzada per portar el triple collar solar, que constituí el seu principal simbolisme.

L'estela badalonina de can Paxau és un bon exemplar que pertany al segle I abans de J. C., i que sembla que acabi de sortir del taller. El recollí per al seu petit museu la "Agrupació Excursionista de Badalona", on presidia altres despulles ibèriques i romanes. En la susdita estela hi estan esculpits els simbolismes principals de la religió heliolàtrica. Una gran estrella de sis puntes representa al sol, i a l'astre de la nit una inconfundible mitja lluna. A la part jussana, hi ha una esvàstica, convencional representació de l'astre del dia, figuració de la qual s'han trobat diverses representacions a Ibèria i que hom considera pròpies del segle I abans de J. C. (5).

Es remarcable la semblança d'aquesta estela badalonina amb una altra de trobada farà tres quarts de segle a la muralla romana de Barcelona, del segle III abans de J. C., i que es posà al descobert en enderrocar una casa de l'Arc de Sant Ramon del Call. No es tocà la pedra de la muralla on havia estat aparedada, i de nou fugí de la pública contemplació en tornar-se a construir el sobredit alberg. Allí continua entre les grosses pedres del vell mur, formant el límit de les cases del Call judaïc, les quals donen a l'Arc de Sant Ramon i als Banyes Nous.

Anton de Bufarull, en donar a conèixer l'esmentada estela (6), en el text acompanyatori presenta desviacions de la veritat, filles de l'època en què escrivia. La pren per celta, i no és estrany, car molts escriptors

(1) Francisco Naval y Ayerbe, "Una estela ibèrica ausetana", publicat al "Boletín de la Academia de la Historia", Madrid, vol. 95, any 1929, pàg. 408.

(2) BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, vol. any 1932.

(3) "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", any 1913-14, pàg. 826 (dibuix a la ploma).

(4) "A. B. C." Madrid, 8 gener del 1936.

(5) Omitem en la present relació les suposades esteles ibèriques araneses de Gausach i de Vilamós, puix que resulten ésser urnes cineràries dels primers segles del cristianisme.

(6) "Història de Catalunya", vol. I, pàg. 143.

de mitjans del segle XIX classificaren com a celta tota la civilització ibèrica. Més errà encara, en pretendre traduir la seva llegenda amb l'ajut de l'èuscar modern.

EL CULTE ALS ELEMENTS NATURALS ENTRE ELS ANTICS

El sol, la lluna i el firmament, com a principals forces de la naturalesa, eren adorades pels ibers en primer terme. Seguidament, ho eren les muntanyes, els rius principals, algunes fonts. I és tot el que sabem més verídica de la seva peculiar religió primitiva. Diu Philippon, que els ibers d'Acci l'invocaven amb el nom de Neton o de Netos. El mateix autor afirma que Júpiter Candamus, déu dels asturs, era una altra representació solar (1). Segons Philippon, a Galícia adoraven els cims, un dels quals és l'anomenat "Castelló", prop de Sant Cristòfol (2). En certes muntanyes persevera una apropiada indicació toponímica. Es la que certs autors romans han llatinitzat en la forma lèxico-gràfica de "mons-sagro", que és tant com dir-li muntanya sagrada. *Sacro, sagro, o sagrat*, és una paraula ibèrica que fou usada per Avienus en la "Ora Marítima". Persevera la força de la tradició del nom "sagro" en molts indrets de la Península Ibèrica, tal com a Granada, on és viu en el "Sacro Monte"; un altre a Galícia, en el "Lico Sagro" de Compostela, encara ple de misteris (3). A Cantàbria tenen la "Peña Sagra"; l'illa "Sagra", a la ria d'Arosa (Pontevedra); es troba "Sagres", a l'extrem meridional de la Lusitània; Avienus esmenta el "mons sacer" prop de l'Ebre, que no és altre que el Caro (4), prop de Tortosa, anomenat "Sagro" el segle XV. Podem creure que serien dedicades al sol tantes muntanyes que ho eren a la divinitat innominada. Hem de creure que també ho fou l'alçària badalonina del mont Aguil·lar, donada l'existència d'una ara romana dedicada al sol, de la qual tractarem més avall.

La civilització ibèrica ens ha deixat moltes manifestacions de caràcter sagrat, l'ordenació i estudi de les quals haurà de proporcionar sorpreses. Ja ho tractàvem de fer d'una manera senzilla, tot prestant al culte solar la importància de què l'estimàvem mereixedor, farà més d'un quart de segle, en publicar la "Geografia General de Catalunya" (5).

F. CARRERAS I CANDI (†)

(1) Hernández Sanahuja, al "Correo Catalán" del 5 d'agost del 1881.

(2) *Castelló*, més que muntanya, indica localitat. Aquest nom, com els de *castellar*, *castellón*, *castro*, *castera*, etc., designen ordinàriament un lloc on ha existit algun poblat pre-romà.

(3) En recollir Murguía el que escrivi, en el segle XVII, el P. Sotelo sobre el "Pico Sagro", deia que res no hi mancava allí de tot el que creu la imaginació en semblants ocasions: ni l'ermita, ni la font sagrada, ni coves misterioses, ni inscripcions falsificades ("Galicia", any 1888, pàg. 203).

(4) El Caro constitueix un nus orogràfic amb no poques derivacions d'aigua i serres que d'ell davallen. Una d'important, que va a parar a l'arenys de l'Ebre, és la coneguda per "Roca Folletera" i que figura en els vells límits de Tortosa atorgats per Ramon Berenguer IV en efectuar la seva conquesta. No cal dubtar que es tracta d'un toponim ibèric, que allí mateix té un paríoli amb el "Beni-Fallet" (o Follet), com encara ho és Castell-Follet de la Roca (Girona).

(5) Part intitolada "Descripció històrico-política-social" del volum "Catalunya", i també vol. "Ciutat de Barcelona".

BIBLIOGRAFIA

JOSEP ROSELL. — *El Rodal de Sabadell*. — 182 pàgines i 44 gravats. — Sabadell, 1937.

El nom de l'autor d'aquest llibre és ben conegut dels excursionistes actius com un dels animadors de l'excursionisme sabadellenc, i particularment del Centre Excursionista "Sabadell". Josep Rossell, ultra les seves sortides a llargues distàncies, com tot excursionista que s'estimi, s'ha dedicat amb un veritable amor "filial" a recórrer minuciosament la contrada de la seva ciutat nadiua. Resultat dels seus itineraris per la rodalia de Sabadell són la vintena de capítols de les pàgines d'aquest llibre. L'autor, mentre us fa fer camí amb ell, us dona dades històriques de l'edifici o de l'indret que us presenta, o bé us descriu entusiàsticament el paisatge, quan no us fa reviure característiques de la vida del passat. De vegades el seu llenguatge té la precipitació o la imprecisió de l'apassionat... però, això precisament és una manifestació d'aquell amor filial que dèiem. Josep Rossell és un enamorat de la seva ciutat —també podríem dir la nostra ciutat— i el seu llibre és com una ofrena. Miquel Carreras n'ha sabut copsar tota la "intimitat" i per això l'hi ha posat un pròleg just i alat que acaba d'arrodonir l'obra. Hi ha, a més, entre els fotogravats que il·lustren el text un bon nombre de fotografies plenes d'interès documental. En resum, es tracta d'un llibre interessant no sols per a la bibliografia sabadellenca sinó també per a la bibliografia excursionística.

P. VILA

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER COMPRA

COURTEVILLE, ROGER. — *A través de la Amèrica del Sur. De Rio Janeiro a La Paz y Lima en auto-*

móvil. — Barcelona. — Joaquín Gil. — 254 pp.

PER DONATIU

TILL FJÄLLS. — *Svenska Fjällklubbens Arsbok*. — 1936. — Stokholm.

VILA, PAU. — *Un fons català a la Biblioteca de Montpeller. Una col·lecció inconeguda d'imatgeria popular*. — Barcelona. — Hostench. 1937. — 30 pp. (de l'autor).

VIOLANT I SIMORRA, R. — *La indústria casolana del pa al Pallars Sobirà*. — Barcelona. — Imp. Col·lectiva. — 1936. — 101 pp. (de l'autor).

PER CANVI

AGUSTÍ, SANT. — *Confessions*. — Trad. per Rossend Llatas. — Barcelona. — Edit. Barcino. — Vol. I-IV. — 1928-1929.

AGUSTÍ, SANT. — *La Ciutat de Déu*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — Vol. I. — 1932.

AMADES, JOAN. — *Les diades populars catalanes*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 200 pp.

BALMES, JAUME. — *La Civilització*. — Trad. per Josep M.ª Capdevila. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1930. — 62 pp.

BELLPUIG, TOMÀS. — *Els Sants Pa-res*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1927. — 125 pp.

BOADES, BERNAT. — *Llibre de Feyts d'Armes de Catalunya*. — A cura d'Enric Bagué. — Barcelona. — Edit. Barcino. — Vol. III. — 1935.

BOHIGAS, PERE. — *Resum d'història del Llibre*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1933. — 160 pp.

CANALS, ANTONI. — *Scipió e Anibal*. — A cura de Martí de Riquer. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 192 pp.

CARNER-RIBALTA, J. — *Com es fa un film*. — Barcelona. — Editorial Barcino. — 1934. — 60 pp.

- COLOM, GUILLEM. — *Antígona*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 94 pp.
- CURIAL E GÜELFA. — A cura de R. Aramon i Serra. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1933. — Vol. I-III.
- DESCARTES, R. — *Discurs del Mètode per a ben conduir la raó i encercar la veritat a les ciències*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 92 pp.
- DESCLOT, B. — *L'Alliberament de Catalunya*. — Versió moderna i anotació de R. Aramon i Serra. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 63 pp.
- DESCLOT, BERNAT. — *La Croada contra Catalunya*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 71 pàgines.
- EIXIMINIS, FRANCESC. — *Terç del Cristà*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — Vol. I-III. — 1929-1932.
- EPISTOLARI DEL SEGLE XV. — Recull de cartes privades. Text, introducció, notes i glossari per Francesc Martorel Martorell. — Barcelona. — Els Nostres Clàssics. — 1926. — 157 pp.
- FENELON. — *L'Educació de les Noies*. — Trad. per Concepció de Balanzó. — Barcelona. — Editorial Barcino. — 1927. — 105 pp.
- FRANCESC DE SALES, SANT. — *La Cortesia Cristiana*. — Trad. per Josep M.ª Capdevila. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1926. — 114 pp.
- GAY DE MONTELLÀ, R. — *Catalunya, nació mediterrània. Assaig sobre la formació històrica de la nostra terra*. — Barcelona. — Aleu, Domingo i C.^a — 1933. — 216 pp.
- IBSEN, E. — *Peer Gynt*. — Adaptació de Ventura Gassol i J. Puig i Ferreter. — Barcelona. — Editorial Barcino. — 1936. — 120 pp.
- JORDANA, C. A. — *El català i el castellà comparats*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 81 pp.
- JORDANA, C. A. & MONTNEGRE, S. — *Com s'han d'escriure les cartes comercials*. — Barcelona. — Editorial Barcino. — 1933. — 93 pp.
- JORDANA, C. A. — *Correspondència Familiar i de Societat*. — Models de cartes i targes amb comentaris gramaticals. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1931. — 122 pp.
- KANT, M. — *La Pau Perpètua*. — Trad. d'Eduard Serra. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1932.
- LLEONART, JOSEP. — *Manual d'Història de la Cultura*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — Vols. I-II. — 1928.
- LLORENTE, TEODOR. — *Teodor Llorente, per Miquel Duran de València*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1936. — 63 pp.
- LLULL, RAMON. — *Llibre d'Amic i Amat*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 84 pp.
- LLULL, RAMON. — *Libre de Evast e Blanquerna*. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1935. — 301 pp.
- LLULL, RAMON. — *Pàgines escollides de Ramon Llull*. — Selecció, pròleg i anotació de R. Alòs-Moner. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1932. — 168 pp.
- LLULL, RAMON. — *Llibre de Meravelles*. — Barcelona. — Els nostres clàssics. — Vol. II-III-IV. — 1932-1934.
- Mapa i Itineraris de la Cerdanya*. — Amb el pla de la Vila de Puigcerdà. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1927.
- MARAGALL, JOAN. — *Joan Maragall*. — Per alfons Maseres. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1936. — 63 pp.
- MESTRES, APEL-LES. — *Cançons ilustradas. Acompañadas algunas de ellas ab música autografiada per Joseph Rodoreda*. — Barcelona. — J. López. — 202 pp.
- MONTSIÀ, BERNAT. — *El català en vint lliçons*. — Regles de gramàtica, exercicis i clau. — Barcelona. — Edit. Barcino. — 1934. — 131 pp.